

INSTYTUT HISTORII PAN	
Wpłynęło: 14.10.2021	Znak: papier
Ref:	Zał: mail

Białystok, 15.09. 2021 r.

Dr hab. Marzena Liedke, prof. UwB
Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet w Białymstoku
Pl. NZS 1
15 – 420 Białystok

**Recenzja dorobku naukowego Pana doktora Andreja Matsuka w postępowaniu o
nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w
dyscyplinie historia**

Doktor Andrei Matsuk w roku 2005 obronił doktorat pt.: „*Rywalizacja fakeji magnackich na ziemiach białoruskich WKL o dominację polityczną (1717-1763)*”.

W latach 2005 – 2020 związany był z Instytutem Historii Narodowej Akademii Nauk Białorusi, kolejno jako: młodszy pracownik naukowy, pracownik naukowy, starszy pracownik naukowy i w końcu czołowy pracownik naukowy (w latach 2018 – 2020). Ściśle współpracował i współpracuje naukowo nadal, jako członek międzynarodowej grupy badawczej, z Instytutem Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie w projektach generujących spisy urzędników ziemskich poszczególnych województw Wielkiego Księstwa Litewskiego.

**Ocena osiągnięć naukowych do momentu opublikowania rozprawy habilitacyjnej
i aktywności naukowej Habilitanta**

Przed obroną doktoratu habilitant opublikował tekst w monografii zbiorowej na temat wewnętrznej sytuacji politycznej w powiecie wołkowyskim w latach 1721 – 64 (2004) oraz 6 artykułów naukowych. Wziął także udział w przygotowaniu spisu urzędników województwa wileńskiego (2004) oraz deputatów Trybunału Głównego Litewskiego 1697 – 1794 (2004).

Natomiast znacząco bardziej imponująco przedstawia się dorobek Habilitanta po obronie doktoratu (2005). Należy tu wskazać przede wszystkim dwie monografie: jedną omawiającą walkę stronnictw magnackich w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1717 –

1763 (2010), a drugą poświęconą elicie szlacheckiej i życiu politycznemu województwa połockiego w XVIII w. (2014) (obie pozycje wydane zostały w Mińsku). Ponadto Habilitant opublikował 9 rozdziałów w monografiach i wydawnictwach zbiorowych oraz aż 90 artykułów naukowych. Zostały one jednak z nielicznymi wyjątkami opublikowane na dawnym obszarze historycznym pierwszej Rzeczypospolitej (Białoruś, Ukraina, Litwa, Polska) i Rosji. Język tych publikacji to, oczywiście, w większości białoruski, choć w dorobku znajdują się polsko- i – rzadziej – litewskojęzyczne teksty (2), a jeden ukazał się w języku francuskim (*Magnats et noblesse de Lituanie face a l'empre Russe (1700-1730)*, „Cahiers du monde Russe”).

Zdarzają natomiast w dorobku Habilitanta publikacje artykułów w czasopismach z polskiej listy czasopism punktowanych (w „Przeglądzie Historycznym” w 2005 r., czy w „Klio” z 2014 r.). Niektóre z nich powstały we współautorstwie (np. z N. Skiepią), a niektóre inne publikowane były kilkakrotnie, przeważnie dwukrotnie, w różnych wersjach, w różnych periodykach i w różnych krajach (np. te odnoszące się do szlachty nowogrodzkiej). Część artykułów wydana została w pracach zbiorowych pod redakcją, czy w materiałach pokonferencyjnych; kilka wydano także w wydawnictwie litewskim, w którego kolegium redakcyjnym Habilitant zasiada.

Pod względem merytoryczno – chronologicznym niemal wszystkie te publikacje – zarówno z okresu przed obroną doktoratu, jak i po obronie - odnoszą się do epoki saskiej i tuż postsaskiej, a więc kilkudziesięciu lat w dziejach Rzeczypospolitej i, tematycznie – sytuacji wewnętrznej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Twórczość ta charakteryzuje się drobiazgowym, precyzyjnym podejmowaniem głównie tematyki sejmikowej, np. sejmików elekcyjnych, poselskich, czy gromnicznych (ustalenia sejmikowe, niektóre elementy organizacji sejmików, np. rolę i funkcje dyrektora/marszałka sejmikowego), trybunalskiej, sądów kapturowych itp. z oczywistym uwzględnieniem postaw szlachty np. mścisławskiej, nowogrodzkiej, połockiej, mińskiej, grodzieńskiej, mozyrskiej, brzeskiej; ponadto studiów przypadków poszczególnych osób - z kręgu rodów magnackich, (np. Sapiehowie czy Radziwiłłowie jako posłowie na sejmy), czy z grona szlachty, np. Bobynicki, Olędzki, Salicki) itp. Zdarzają się artykuły z pogranicza tematyki politycznej i źródłoznawczej (korespondencja Michała Czartoryskiego z Michałem Masalskim w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu (1734 – 1764)). W tekstach doktora Andreia Matsuka dominuje więc przede wszystkim tematyka dotycząca polityki wewnętrznej i zewnętrznej okresu saskiego, chyba, że za ułkon w stronę relacji np. gospodarczych uznać artykuł poświęcony m.in. ustanowieniu sejmików gospodarczych, czy problemowi miast w instrukcjach poselskich.

Jako preludeum do zestawienia rozprawy habilitacyjnej jawią się liczne teksty charakteryzujące stronnictwa magnackie doby saskiej (np. stronnictwo sapieżyńskie w powiatach Wielkiego Księstwa

Litewskiego za panowania Augusta III), sytuację polityczną w okresie bezkrólewia tego okresu (łącznie z bezkrólewem 1764 r.), stanowiska sejmików wobec poszczególnych kandydatur do tronu Rzeczypospolitej (np. sejmiku nowogródzkiego), czy wpływ obecności wojsk rosyjskich na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego na decyzje polityczne szlachty w dobie bezkrólewia.

Liczne kwerendy archiwalne przeprowadzane przez Habilitanta zarówno podczas przygotowywania rozprawy doktorskiej, jak i później habilitacyjnej, także obu wspomnianych wyżej monografii oraz wynikająca z nich zapewne drobiazgowa wiedza dotycząca szczegółów prosopograficznych uczestników sceny politycznej Wielkiego Księstwa Litewskiego na szczeblu lokalnym i państwowym skutkowały jego członkostwem w zespołach redagujących polskie opracowania w serii *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego* (tomy poświęcone województwom: wileńskiemu, trockiemu, połockiemu, mścisławskiemu i brzeskiemu oraz deputatom Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1697 – 1794). Pan Andrei Matsuk jest także jednym ze współautorów monografii rodu Ciechanowieckich (red. A. Rachuba). Opracował także biogramy Jana Michała Strutyńskiego, Karola Sulistrowskiego, Mikołaja Szemiotha, Mikołaja Adama i Stefana Sliźniów i Antoniego Sulistrowskiego zamieszczone w *Polskim słowniku biograficznym*.

Współautorstwo i autorstwo tych publikacji było zapewne możliwe dzięki uczestnictwu w aż dziesięciu grantach już zrealizowanych i dwóch w toku realizacji. Większość z nich to polskie projekty realizowane w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (7 grantów), których kierownikami był (i jest) przede wszystkim prof. Andrzej Rachuba, św. pamięci prof. Henryk Lulewicz oraz prof. Krzysztof Mikulski. Dr Andrei Matsuk był także kierownikiem grantu białoruskiego dotyczącego elit Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII w. „*Elita regionalna Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII wieku*” oraz dwóch projektów, w których partnerami były strona litewska „*Parlamentaryzm w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku: instytucje, parlamentarzyści, praktyka parlamentarna*” i francuska „*Rękopisy francuskie i francuskojęzyczne na Białorusi (XVIII-początek XX wieku)*”. Z wyjątkiem ostatniego (interesujące byłoby jednak poznanie ewentualnych efektów tego grantu w postaci artykułu lub wystąpienia na konferencji)? projekty te podejmują tematykę stosunków wewnątrzpolitycznych w Wielkim Księstwie Litewskim, jego elit władzy, parlamentaryzmu oraz struktury i obsady urzędów ziemskich.

Pracę naukową Habilitanta ułatwiają też i wzbogacają zapewne staże naukowe zrealizowane w latach 2005 – 2017 w Polsce i na Litwie (m.in. program badawczy Fundacji Królowej Jadwigi Uniwersytetu Krakowskiego (2005, 2006), czy program badawczy/stypendium Muzeum Historii Polski (2009) oraz zagraniczne programy naukowe takie, jak, m.in., program badawczy nauk humanistycznych American Council of Learned Societies Humanities, program specjalny im. Roberta Boscha Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie dla naukowców Białorusi, Ukrainy, Mołdawii i

Rosji, czy program Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie.

Aktywność naukowa Habilitanta uwidacznia się także podczas licznych wystąpień podczas konferencji (ponad 50). Tematyka referatów, z oczywistych względów, oscyluje wokół podobnych problemów, jakie podejmowane były w publikacjach. Habilitant głosił wyniki swoich badań przede wszystkim na Białorusi, Litwie, w Polsce i w Rosji. Dr Andrei Matsuk współorganizował 2 z tych konferencji oraz okrągły stół poświęcony Salomei Rusieckiej. Jest również członkiem *Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym* oraz *Białoruskiego Towarzystwa Historycznego*. *Działalność naukową doktora Andreia Matsuka uzupełnia zasiadanie w komitetach redakcyjnych czasopism w Polsce, na Białorusi i Litwie („Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje”, „Wieki Stare i Nowe”, „Apse”)*.

Podsumowując analizę intensywności aktywności naukowej doktora Andreia Matsuka do momentu opublikowania rozprawy habilitacyjnej należy ocenić ją wysoko. Jest ona systematyczna, owocuje licznymi publikacjami i współpublikacjami, udziałem w konferencjach naukowych i w grantach badawczych, choć, niestety, o umiędzynarodowieniu tych badań można mówić tylko w kontekście obszaru byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Rosji. Może dlatego, mimo tak wielu publikacji, nie odnotowuje Habilitant zbyt dużej liczby cytowań. Trzeba też wskazać na jednorodność tematyki badawczej i raczej ograniczony zakres chronologiczny wskazanych prac.

Za pewien brak w jego aktywności naukowej należy uznać fakt, że Habilitant nie podejmował trudu recenzowania prac innych autorów. Krytyczne spojrzenia na osiągnięcia historiografii są bowiem istotnym elementem samodzielności naukowej. Oczywiście, poszczególne publikacje Habilitanta zawierają ocenę wykorzystanych w procesie twórczym najważniejszych dla tematu pozycji bibliograficznych.

Nie chciałabym natomiast w tym miejscu oceniać liczby punktów MNiSW ze względu na uwarunkowania publikacyjne Habilitanta przed opuszczeniem Białorusi.

Ocena wskazanego przez Habilitanta osiągnięcia naukowego

Jako podstawę starań o nadanie stopnia doktora habilitowanego wskazał dzieło: *„Życie polityczne Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie bezkrólewia 1733 – 1735*.

Celem tej pracy miało być wszechstronne zbadanie i przedstawienie sytuacji politycznej w Wielkim Księstwie Litewskim doby bezkrólewia i dwukrólewia 1733 – 1735. W 11 rozdziałach (pierwszy rozdział poświęcony jest na omówienie dotychczasowego dorobku historiograficznego odnoszącego się do zadbanej problematyki oraz podstawy źródłowej pracy, więc w sumie w 12

rozdziałach) Autor przedstawia więc kolejno: tło międzynarodowe opisywanych wydarzeń i procesów politycznych wraz polityką Rosji wobec Rzeczypospolitej, sytuację okresu przedkonwokacyjnego wraz z ustaleniami sejmików tego okresu, sejm konwokacyjny 1733 i stosunek do niego magnaterii i szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego, relacji tych grup z fakcjami koronnymi i ich rywalizacji, reakcji rosyjskiej na jego postanowienia, roli i pozycji szlachty nowogródzkiej oraz ogółu szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec obrania Stanisława Leszczyńskiego i Augusta III. Charakteryzuje popleczników Stanisława Leszczyńskiego oraz Sasa, stanowisko szlachty wschodnich województw Wielkiego Księstwa Litewskiego, przedstawia rosyjską interwencję, a także sytuację wewnętrzną w 1735 r. z uwzględnieniem postanowień sejmików 1735 r.

Przedstawiona w monografii teza Autora zakłada, że „pojednanie na początku bezkrólewia Potockich i Czartoryskich nie przyniosło zmian w konfiguracji stronnictw magnackich na Litwie”. Wniosek ten wynika z faktu, że „sojusznicy Potockich (Radziwiłłowie, Sapiehowie i Ogińscy) nie pogodzili się z Czartoryskimi. Co więcej, Sapiehowie rozważali nawet zawiązanie konfederacji, która miała zapewnić im dominację w Księstwie i ułatwić wybór popieranego przez nich kandydata”. Autor monografii stwierdza, że familie te nie wypracowały jednak wspólnego stanowiska wobec problemu ze względu na swoje partykularne obawy i zamiary (obawa Radziwiłłów o utratę władzy nad wojskiem, wzajemne obawy o zbytne wzmocnienie pozycji poszczególnych członków stronnictwa, a nawet dążenia do zdobycia korony przez ich przedstawicieli, czy, w końcu, zamiary poparcia Stanisława Leszczyńskiego). Sytuacja nadal pozostawała więc napiętą. Autorowi udało się też określić środowiska popierające Stanisława Leszczyńskiego, ze wskazaniem postaw przeciwnych (sejmik nowogródzki), a także wskazać czynniki, które kształtowały postawy polityczne szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego w tym okresie, jak np. aktywność militarna Rosji na jego terytorium.

Habilitant skonstatował, że szlachta zebrana na większości sejmików przedkonwokacyjnych w 1733 r. poparła kandydaturę króla „Piasta”, a wynik sejmików elekcyjnych postawy takie potwierdził, choć podczas niektórych z nich zarysowały się konflikty zwolenników poszczególnych facji magnackich. Szczególną uwagę poświęcił Autor sejmikowi nowogródzkiemu, którego przebieg wyraźnie wskazuje na rolę tarć między magnatami i wpływów rosyjskich w kształtowaniu postaw politycznych tamtejszej szlachty, która ostatecznie opowiedziała się przeciwko Stanisławowi Leszczyńskiemu, choć udziału w elekcji nie wzięła. Z ustaleń A. Matsuka wynika, że podczas elekcji większość szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego opowiedziała się za kandydaturą Stanisława Leszczyńskiego, a z czasem poparła go nawet szlachta z rejonów wcześniej mu przeciwnych, jak wspomniana wcześniej szlachta nowogródzka, mimo swoistego nacisku, jakim były wojska rosyjskie obecne na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego. Dopiero kapitulacja Gdańska, w którym przebywał Leszczyński i działania militarne oddziałów rosyjskich i zwolenników Wettyna kazała szlachcie litewskiej

„zrewidować” swe stanowisko i zgodzić się na panowanie Augusta III, co potwierdzać miał przebieg sejmiku 1735 r. Szlachta zmęczona aktywnością wojsk rosyjskich, niepokojami oraz zwabiona możliwością nominacji urzędniczych ostatecznie poparała króla Sasa. Autor podkreśla w pracy precedensową rolę interwencji rosyjskiej w ostatecznym osadzeniu na tronie polskim syna Augusta II, a także jako swoisty model postępowania dla mocarstw ościennych i rodzimej magnaterii (który w 1764 r. doprowadził w końcu do obrania króla „Piasta”) oraz wskazuje na zdobycie przez Rosję dominującego wpływu na polityczne życie Rzeczypospolitej. W pracy doktora Andreia Matsuka uzyskaliśmy zatem kompleksowe ujęcie politycznych dziejów bez- i dwukrólewie 1733 – 1735 ze wskazaniem głównych czynników wpływających na postawę szlachty i magnaterii Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec kandydatur do tronu Rzeczypospolitej w tym okresie, a tym samym czynników kształtujących sytuację wewnętrzną i zewnętrzną kraju.

Swe dzieło habilitacyjne Autor oparł na sporym zasobie literatury przedmiotu, wykorzystując dorobek historiografii polskiej, zwłaszcza w kontekście stosunków koronnych, białoruskiej, litewskiej, rosyjskiej, a także zachodnioeuropejskiej. Oprócz tego przeanalizował i wprowadził do „obrotu” naukowego dane ze sporego korpusu źródeł drukowanych, i, w przeważającej części, rękopiśmiennych. Na podkreślenie zasługuje imponująca kwerenda przeprowadzona przez autora w archiwach i bibliotekach Polski, Rosji, Białorusi, Litwy, Łotwy, Ukrainy a także Niemiec i Francji. Wykorzystane zostały przede wszystkim akta sejmikowe, epistolografia prywatna i oficjalna dyplomatyczna, ale także pamiętniki czy prasa.

Temat rozprawy habilitacyjnej mieści się w nurcie badań prowadzonych już od lat przez Habilitanta (także w ramach przygotowywania monografii doktorskiej). Z jednej strony należy więc z uznaniem obserwować ciągle pogłębianie wiedzy o stosunkach politycznych w Wielkim Księstwie Litewskim i w Rzeczypospolitej w tym okresie, powodujące, że Habilitant staje się niekwestionowanym specjalistą w tym zakresie w odniesieniu do epoki saskiej. Z drugiej strony jednak specjalizacja ta jest stosunkowo wąska, nie obejmuje pogłębionego ujęcia kwestii np. ekonomicznych czy społecznych (może z wyjątkiem artykułu dotyczącego finansowego wsparcia sejmików powiatowych, ale to wciąż pozostaje kwestią wewnętrznej działalności politycznej) czy artykułu dotyczącego ustanowienia sejmiku gospodarczego (РАЗВІІЦЦЁ ШЛЯХЕЦКАГА САМАКІРВАННЯ І СТАНАЎЛЕННЕ ГАСПАДАРЧАГА СОЎМІКА ў ВКЛ У КАНЦЫ XVII СТ. – ПАЧАТКУ XVIII СТ.).

W swych planach naukowych Habilitant nie zamierza zbyt odstępować od problematyki zagadnień politycznych okresu saskiego planując m.in. przygotowanie monografii dotyczącej sejmików powiatowych Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie 1697 – 1763. W związku z tym, choć rozumiejąc, że kwestie wyżej wskazane nie stanowią obecnie głównego punktu zainteresowań Autora,

można jednak zasugerować, by spojrzenie na okres „saski” rozszerzyć problemowo, oprócz zagadnień politycznych czy ukierunkowania prospograficznego biorąc pod uwagę także uwarunkowania ekonomiczne czy jeszcze szerzej społecznego życia ówczesnej szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Ocena osiągnięć dydaktycznych, organizacyjnych i popularyzujących naukę

Recenzent nie może dokonać oceny dydaktyczno - organizacyjnych aspektów działalności Habilitanta, ponieważ nie ma danych dotyczących takiej. Co do popularyzacji nauki wydaje się, że można wskazać niektóre z jego publikacji jako popularyzujące osiągnięcia naukowe, jak choćby artykuły publikowane w serii *Białoruś poprzez pryzmat historii regionalnej*, choć trzeba podkreślić, że wciąż mają one charakter naukowy. W kontekście organizacyjnym zaś można tu przypomnieć współorganizowanie dwóch konferencji oraz członkostwo w komitetach redakcyjnych czasopism naukowych.

Konkluzja

Rodzaj zaprezentowanego naukowego pisarstwa historycznego nastawionego głównie na źródłowe odtwarzanie, analizę i opis sytuacji politycznej jest już od dawna obcy recenzującej tę pracę. Ponadto, od rozprawy, której celem jest pomoc w uzyskaniu stopnia naukowego oczekiwałamby analizy określonego problemu w dłuższej perspektywie czasowej niż dwu- czy trzyletnia. Niemniej uznając doniosłość i wagę wydarzeń tego krótkiego okresu w dziejach Rzeczypospolitej, doceniając także duży nakład solidnej pracy ze źródłem, skrupulatność i dokładną analizę danych źródłowych (pochodzących nieraz ze słabo znanych i wykorzystywanych dotąd materiałów rękopiśmiennych) i w końcu drobiazgowo, analityczno - syntetyczne opisanie owego życia politycznego w sugerowanym okresie, uznaję, że praca przedstawiona jako podstawa habilitacji wnosi istotny wkład w rozwój nauki, a wraz z innymi osiągnięciami naukowymi Habilitanta odpowiada wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt. 2 i 3 ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. Z 2020 r. poz. 85 z późn. zmianami). Sugeruję także przetłumaczenie jej na język polski, by mogła dotrzeć do szerszego grona odbiorców zainteresowanych XVIII wiekiem i sytuacją wewnętrzną Rzeczypospolitej. Dlatego wnioskuję dopuszczenie Habilitanta do procedowania dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Marcina Kiedłke